Ewa Jakus-Borkowa

Uniwersytet Opolski

Ernst Eichler – człowiek i onomasta ponad granicami

Dla wielu osób, które będą czytać ten tekst, Profesor Ernst Eichler z Uniwersytetu w Lipsku (Universität Leipzig) jest znajomym nie tylko z literatury fachowej, lecz także z licznych konferencji naukowych, w tym Ogólnopolskich Konferencji Onomastycznych, w których brał udział regularnie, zawsze z ciekawymi referatami, zawsze bardzo aktywny i rozważny w dyskusjach. W każdym tomie materiałów pokonferencyjnych można znaleźć jego artykuł. Planował przyjechać do Łodzi na XVIII Międzynarodową i Ogólnopolską Konferencję Onomastyczną (z udziałem gości zagranicznych) w październiku 2012 r., a jesienią – do Instytutu Filologii Polskiej Uniwersytetu Wrocławskiego, ale te plany zniweczył los...

Ernst Eichler urodził się 15 maja 1930 r. w miejscowości Niemess/Mimoň, w północnych Czechach. Po maturze w Delitzsch (Bezirk Leipzig), w latach 1950–1955, pod kierunkiem takich wybitnych nauczycieli jak Theodor Frings i Rudolf Fischer, studiował slawistykę oraz germanistykę na uniwersytecie w Lipsku, gdzie jednocześnie był zatrudniony jako asystent. Nad slawistycznym rozwojem naukowym Eichlera szczególną pieczę sprawował inny znany slawista niemiecki, prof. Reinhold Olesch, autor m.in. słownika dialektu „kobylorzy” z okolic Góry Świętej Anny na Górnym Śląsku (Berlin 1958), który zwrócił jego uwagę na słowiańskie pochodzenie nazw miejscowych na terenach historycznych Łużyc. W wyniku tej współpracy już w 1955 r. Ernst Eichler przystąpił do obrony pracy doktorskiej zatytułowanej *Die Orts- und Flußnamen der Kreise Delitzsch und Eilenburg* (Halle a.d. Saale 1958), a habilitację uzyskał w roku 1961 w dziedzinie filologii słowiańskiej, za monografię *Studien zur Frühgeschichte slawischer Mundarten zwischen Saale und Neiße* (Berlin 1965). W roku 1975 otrzymał tytuł profesora zwyczajnego w dziedzinie języka czeskiego (Professor für Tschechische Sprache). Na emeryturę przeszedł w 1995 r., ale jeszcze przez cztery lata kierował badaniami w Instytucie Slawistyki na Uniwersytecie w Lipsku, a do ostatnich dni aktywnie uczestniczył w europejskim, a nawet światowym życiu naukowym.

Jego działalność i osiągnięcia są tak wielkie, iż trudno je wszystkie omówić w krótkim pożegnalnym nekrologu, niemniej najistotniejsze postaram się tu przywołać.

Profesor Ernst Eichler od roku 1978 był członkiem zwyczajnym klasy filologiczno-historycznej Saksońskiej Akademii Nauk w Lipsku oraz – od lat – Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie. Brał również udział w pracach wielu międzynarodowych towarzystw naukowych, m.in. Międzynarodowego Komitetu Sławistów i Międzynarodowego Towarzystwa Onomastycznego (ICOS – International Council of Onomastic Sciences), uczestnicząc w przygotowaniach zarówno kongresów sławistów, jak i onomastów. Szczególny wkład włożył w organizację XIV Międzynarodowego Kongresu Onomastycznego w Lipsku w roku 1984, któremu przewodniczył.

Ernst Eichler miał ogromny dorobek naukowy. Był autorem, współautorem (wielokrotnie z Hansem Waltherem, z ostatnich prac np.: *Sachsen. Alle Städtenamen und deren Geschichte*, Leipzig 2007, czy *Alt-Leipzig und das Leipziger Land*, Leipzig 2010) i redaktorem ponad 1000 publikacji: książek, artykułów, studiów i szkiców naukowych, głównie z dziedziny onomastyki i osadnictwa w Niemczech, nazewnictwa łużyckiego, ale też całej zachodniej Słowiańszczyzny. Epokowym jego dziełem jest czterotomowa praca *Slawische Ortsnamen zwischen Saale und Neiße* (Bautzen 1985–2009), będąca kompendium wiedzy o słowiańskich nazwach na terenie Niemiec. Jego publikacje są nie tylko materiałowe, część ma klasyczny charakter teoretyczny, jak na przykład: *Über Systemdiagnose in der Onomastik*, [w:] *Onymische Systeme*, Hradec Králové 1993, czy: *Zur Typologie deutsch-slavischer „Mischnamen“*, [w:] *Namen in sprachlichen Kontaktgebieten*, Hildesheim–Zürich–New York 2004 (s. 289–310). Był współredaktorem i autorem kilku artykułów w monumentalnym i wielojęzycznym podręczniku onomastyki *Namenforschung. Names Studies. Les noms propres. Ein internationales Handbuch zur Onomastik. An international Handbook of Onomastics. Manuel international d’onomastique*, Berlin–New York, t. 1 (1995), t. 2 (1996).

Badaniom słowiańskiego nazewnictwa, szczególnie w sferze słowiańsko-niemieckich kontaktów językowych, poświęcił Ernst Eichler wiele prac (m.in.: *Beiträge zur slavisch-deutschen Sprachkontaktforschung* [...], Band 1–2, Heidelberg 2001, 2006 oraz: *Überlegungen zum deutsch-tschechischen Sprachkontakt*, [w:] *Slavistische Studien zum 11. Internationalen Slavistenkongress in Pressburg*, Köln 1993), w związku z czym ceniony był jako ekspert w kwestiach funkcjonowania nazewnictwa słowiańskiego w języku niemieckim i niemieckiego w językach słowiańskich. Z jego wiedzy i doświadczenia korzystano w różnych krajach przy przygotowywaniu onomastykonów narodowych. I tak, był konsultantem przy opracowywaniu dwóch słowników polskich – jeden to *Nazwy miejscowe Polski. Historia, pochodzenie, zmiany* (zapoczątkowany przez K. Rymutę w krakowskim Instytucie Języka Polskiego PAN), drugi to *Nazwy geograficzne Śląska. Słownik etymologiczny nazw geograficznych Śląska* (przygotowywany pierwot-

nie pod red. S. Rosponda w Instytucie Śląskim w Opolu), a także uczestniczył w naradach naukowych w Instytucie Austriackich Dialektów i Baz Nazewniczych (Institut für Österreichische Dialekt- und Namenlexika) w Wiedniu jako doradca do właściwego rozpoznawania i rekonstruowania topo- i antroponimów słowiańskich, występujących w leksykonie *Altdeutsches Namenbuch. Die Überlieferung der Ortsnamen in Österreich und Südtirol von den Anfängen bis 1200* (pod red. I. Hausner, E. Schuster).

Profesor Eichler miał świadomość roli, jaką w badaniach nazewnictwa odgrywają atlasy, mapujące różne zjawiska onimiczne i kładł na ich wykonanie duży nacisk. W końcu lat 60. włączył się aktywnie – wraz z prof. S. Rospondem, językoznawcą uczelni we Wrocławiu i Opolu – do realizacji międzynarodowego projektu Słowiańskiego Atlasu Onomastycznego, opracowując w latach następnych – wraz z Henrykiem Borkiem (Opole), Milanem Majtanem (Bratysława) i Rudolfem Šrámkem (Brno) tzw. „Kwestionariusz SOA” pt. *Strukturtypen der slawischen Ortsnamen. Strukturní typy slovanské oikonymie* (Leipzig 1988), dzieło niezwykle ważne dla badań budowy nazw miejscowości, ponieważ zawiera zbiór wszystkich znanych z toponimii słowiańskiej środków słowotwórczych. Profesor Eichler włożył wiele energii, by przy współpracy onomastów z różnych ośrodków naukowych i z różnych krajów doprowadzić do ukończenia prac atlasowych, co jednak – z różnych przyczyn – się nie powiodło. Po latach powrócił do tego tematu, mobilizując, szczególnie w Polsce, młodych onomastów do podjęcia przerwanych badań, obiecując swoją pomoc. Teraz jego zabrakło, ale ziarno rzucone zostało na dobry grunt, gdyż pracownicy Instytutu Filologii Polskiej Uniwersytetu Wrocławskiego, pod kierunkiem dr Romany Łobodzińskiej, zdecydowali się na powrót do porzuconych badań, co stwarza szanse na pełne (łącznie z mapami) atlasowe opracowane struktur nazw miejscowości przynajmniej z obszaru Polski.

Trochę więcej szczęścia miało jego zamierzenie wykonania atlasu typów strukturalnych oikonimii łużyckiej, którego cztery tomy (*Atlas sorbischer Ortsnammentypen*), przy ogromnym zaangażowaniu dr Ingi Bili z Lipska i jej współpracowniczek, zdążyły się ukazać, zanim temat, niestety, został wycofany z planów Saksońskiej Akademii Nauk...

Oprócz podstawowych zainteresowań, jakimi były badania słowiańskiego nazewnictwa, Ernst Eichler wiele uwagi poświęcał kwestiom bohemistycznym i historii slawistyki (zob. np.: *Geschichte der slowakischen Sprache* [...], Leipzig 1982; *Perspektiven der slawischen Ortsnamenforschung im deutsch-slawischen Berührungsgebiet* [...], [w:] *Benennung und Sprachkontakt bei Eigennamen*, Heidelberg 1988: 20–51; jako redaktor *Slawistik in Deutschland. Von den Anfängen bis 1945*, Bautzen 1993 czy *Slavistische Studien zum 11. Internationalen Slavistenkongress in Pressburg*, Köln 1993), czemu sprzyjała znajomość języków słowiańskich: czynna – polskiego, czeskiego i rosyjskiego, a bierna – pozostałych.

W rozwoju badań nazewniczych w Niemczech zasłużył się Profesor Eichler nie tylko wiedzą i pracami językoznawczymi, ale i zdolnościami organizacyjnymi.

Z jego inicjatywy powstało czasopismo „Namenkundliche Informationen”, opublikowane zostały całe serie onomastycznych książek (np. w „Deutsch-slawische Forschungen zur Namenkunde und Siedlungsgeschichte”), przy jego współudziale w Instytucie Sławistyki Uniwersytetu Lipskiego powstał punkt poradnictwa nazewniczego, a do programu studiów uniwersyteckich wprowadzono onomastykę. Troszczył się też o istnienie ważnego czasopisma „Onomastica Slavogermanica”, wydawanego – naprzemiennie – w Niemczech (Lipsk) i w Polsce (Kraków i Wrocław).

W roku 1990 był współzałożycielem, a potem wieloletnim przewodniczącym Towarzystwa Onomastycznego (Gesellschaft für Namenkunde), z siedzibą na Uniwersytecie w Lipsku, gdzie istniała już od lat, wysoko ceniona w świecie lingwistów, „lipska szkoła onomastyczna”, gromadząca – pod kierunkiem Ernsta Eichlera – naukowców badających różne klasy nazw Lipska i okolic, ale przede wszystkim analizujących słowiańskie toponimy środkowych Niemiec oraz koncentrujących swą uwagę na niemiecko-słowiańskich kontaktach językowych.

Śmierć Profesora Eichlera pozbawiła środowisko lipskie, ale też wrocławskie, a przede wszystkim opolskie, nie tylko mądrego naukowca, lecz także przyjaciela i opiekuna. Przez dziesiątki lat, jeszcze przed przełomem politycznym w 1989 r., utrzymywał on kontakty naukowe z Instytutem Filologii Polskiej Uniwersytetu Wrocławskiego, był również inicjatorem i kontynuatorem współpracy w dziedzinie onomastyki pomiędzy dawnym Uniwersytetem K. Marksa w Lipsku a Wyższą Szkołą Pedagogiczną w Opolu, która trwała jeszcze przez kilka lat już z Uniwersytetem Lipskim i Uniwersytetem Opolskim. Wspierał także wszelkie starania młodych językoznawców o stypendia i pobyty naukowe w Lipsku. Można było zawsze na niego liczyć zarówno w kwestiach naukowych, jak i organizacyjnych, obejmujących pomoc w znalezieniu lokum, miejsca do pracy, dostępu do literatury fachowej.

Pomagał nie tylko początkującym naukowcom, lecz także osobom postronnym. Doświadczyłam tego bezpośrednio, gdy na Uniwersytecie M. Lutra w Halle a.d. Saale, w dawnej NRD, gdzie od roku 1980 byłam zatrudniona, w okresie zdobywania w Polsce silnej pozycji politycznej przez „Solidarność”, jesienią 1981 r. zlikwidowano grupy studentów z językiem polskim, pozbawiając nas, lektorów, zajęć i zabraniając przychodzenia na uczelnię... Profesor Eichler, z którym znał się z konferencji naukowych, bez wahania przyjął mnie na dwa lata, jako Gastdozenta, do swojej Sekcji Onomastyki na ówczesnym Uniwersytecie K. Marksa, dzięki czemu mogłam pracować nie tylko w bliskiej mi dziedzinie, ale i nie musiałam opuszczać Halle, gdzie się już z córką zadomowiłyśmy i wędrować do Berlina czy Greifswaldu, jak moi koledzy po fachu. Wprawdzie w Lipsku również nie miałam kontaktów ze studentami ani stanowiska pracy w pomieszczeniach Sekcji, jednak – pracując w domu – doskonaliłam się w onomastyce. Drugi raz doświadczyłam jego życzliwości, gdy po ogłoszeniu stanu wojennego w Polsce, zlikwidowaniu w NRD wszelkiego kontaktu z naszym krajem poprzez wyłączenie

komunikacji telefonicznej i brak informacji w środkach masowego przekazu, nie mogliśmy z córką wyjechać na Boże Narodzenie do rodziny w Gdyni. Profesor zaprosił nas na drugi dzień świąt do siebie i spędziłyśmy ten czas mile wśród jego bliskich. Myślę, że był to ze strony Profesora Eichlera pewien akt odwagi, gdyż w tym czasie nawet najbliżsi sąsiedzi w Halle unikali nas jak ognia...

Ktoś w korespondencji internetowej związanej ze śmiercią Profesora Ernsta Eichlera napisał, że był on kopalnią pomysłów naukowych. To fakt. Sam omawiał różne dziedziny językoznawstwa, ciekawymi tematami obdarzał też studentów, doktorantów i pracowników Sekcji. I znowu wypada mi się odwołać do własnych doświadczeń. Gdy zostałam zatrudniona w Lipsku, na jego polecenie wykonałam wiele prac przydatnych dla Sekcji Onomastyki, które najlepiej mógł zrealizować właśnie Polak. Tematy proponował Profesor. Były one mądre, sensowne, mogły służyć dalszym badaniom onomastycznym, miały znaczenie perspektywiczne. Zadań miałam dużo, a ich realizacja nie była prosta. Między innymi rozpisałam na fiszki wielotomowy *Słownik gwar kaszubskich* B. Sychty, wybierając słowa (topoleksemy), które mogły być wykorzystywane w nazwach geograficznych Słowiańszczyzny, czyli tworząc jakby ich leksykon. Ponadto – na jego polecenie – dokonałam weryfikacji pierwszej wersji wymienionego wyżej „Kwestionariusza SOA”, „przymierzając” zbiór zamieszczonych w nim środków słowotwórczych do materiału toponimicznego z opublikowanych do tego czasu w Polsce „Pomorskich Monografii Toponomastycznych” (Ossolineum), obejmujących ojkonimy, anojkonimy oraz hydronimy znacznej części Pomorza. Wyniki mojej pracy, wskazujące na pewne wątpliwości czy niejasności co do zasad korzystania z „Kwestionariusza SOA”, braki w zestawie subsufiksów i różne inne spostrzeżenia, zostały później przez Profesora i współpracujących z nim w tym temacie naukowców wykorzystane w wersji „Kwestionariusza” z roku 1988, na podstawie którego prowadzone były w następnych latach międzynarodowe badania nad strukturami słowiańskich ojkonimów. Osobiście jednak najbardziej jestem wdzięczna za ideę i zlecenie mi przez Profesora Eichlera napisania skryptu dla niemieckich studentów polonistyki, który byłby wprowadzeniem do onomastyki – wówczas takiej książki w polskim językoznawstwie nie było, czyli pomysł był jak najbardziej celny. Pozycja pt. *Nazwy własne we współczesnym języku polskim* ukazała się w Lipsku w 1986 r.

Działalność naukowa Profesora była wysoko ceniona w świecie językoznawczym. Z okazji rocznic urodzinowych poświęcono mu w Niemczech wiele tomów i sesji: w 1990 r. – „*Studia Onomastica*” VI; w 1995 r. – „*Namenkundliche Informationen*” 71/72; w 1997 r. – *Wort und Name im deutsch-slavischem Sprachkontakt, Ernst Eichler von seinen Schülern und Freunden*; w 2000 r. odbyła się sesja naukowa, zorganizowana przez Saksońską Akademię Nauk w Lipsku; w 2005 r. wydano *Festschrift zu Ehren von Prof. Dr. Ernst Eichler* („*Namenkundliche Informationen*” 23). Tylko w ostatnich latach dedykowano mu takie książki, jak: *Festschrift zu Ehren von Prof. Dr. Ernst Eichler* (red. K. Hengst, D. Krüger),

„Namenkundliche Informationen” 23, Leipzig 2005, oraz *Namenkunde als Beruf(ung)*. *Festvorträge zum 80. Geburtstag von Ernst Eichler* (red. P. Ernst), Wien 2012. W roku 1993 Uniwersytet Komeńskiego w Bratysławie przyznał mu doktorat *honoris causa*, zaś w 1998 r. jako pierwszy otrzymał Nagrodę im. Eike-von-Repgow miasta i Uniwersytetu w Magdeburgu. Tych wysokich wyróżnień i odznaczeń jest dużo, ale o wiele za mało, jeśli weźmie się pod uwagę dokonania Profesora.

Isolde Hausner w przywołanym wyżej tomie *Namenkunde als Beruf(ung)* (s. 33–52) zatytułowała swój artykuł: *Ernst Eichler, ein Namenforscher über Grenzen und Räume [...]*. I jest to najwłaściwsze określenie roli, którą odgrywał w nauce, uznanie tego, co robił i w czym będzie trudno go zastąpić: był onomastą ponad granicami i ponad regionami...

Ewa Jakus-Borkowa

Ernst Eichler – man and onomast beyond the borders

(Summary)

The article presents Professor Ernst Eichler, the widely acclaimed German and Slavic linguist and onomast who died in 2012 after 82 years of active life in the bosom of science. The text exposes his achievements from personal, professional and scientific point of view.